

որոնք կրթութեան տէր չեն արհամարհում է։ Թերութեանը մարդու անհամբեր և կոպիտ է դարձնում։ Որքան իրեն վրայ վատահայնելով նա չի կարողանում տանել ուրիշների վարմունքը և նոցա մէջ տեսնում է վատեր իրեն կրթութեան համար։ Թերութեան մարդը խոցելու յայտնի է լինում այն բանով որ նա հայհոյում և թշնամարար է վերաբերում գէպի այն ամենը ինչ որ չունի այնպիսի գործարանական դրոշմ որպիսին իւր վրայ կայ։ Այստեղից է յատմ զայն։ Նաև նորա գէպի ամեն աչքի ընկնող և ինքնուրոյն երեոյթներն ունեցած բնածին թշնամութիւնը։ Արտասովոր բան անելը նորա համար անամօթութիւն է թուում։ Արջապէս թերութեանը մարդու անբաւական և դժուար է դարձնում։ Եւ իրօք կարող է իրեն բաղդաւոր զգալ այն մարդը որ այսպէս է վերաբերում գէպի իւր անձը և գէպի իրեն շրջապատողները։

Իսկական կրթութիւնը այս ամենի բոլորովին հակառակն է։ Նա խուսափում է արտաքին փայլից և անսպարճութիւնից որովհետեւ նա կարիք չունի իրեն ցոյց տալու։ Իսկապէս կրթութեան մարդու նշանն այն է որ նա զիտէ յուր և լսել և մինչև անգամ քաջութիւն ունի մի բան չմանալու։ Իսկական կրթութեանը ներքին համեստութեամբ է օժտուած։ Որովհետեւ նա իր անձի վերաբերմամբ խիստ պահանջող է և չի պարծենում այն բանով ինչ որ ուրիշները չունին։ Հէնց այս պատճառով էլ նա իրենից զանազանող բաները տանում է։ Նա ուրախանում է երբ մի անանձնակի բան է տեսնում և յոյս է ունենում նորա հետ յարաբերութեան մէջ միտնելով իրեն հարստացնելու։ Արջապէս իսկական կրթութիւնը մարդու հարուստ բաւական և բաղդաւոր է, դարձնում։ Նա մի գանձ է որ եթէ միանգամ ձեռք է բերում մէկ էլ երբեք չի ծախսուում և իւր զինը չի կորցնել որովհետեւ առևտրավայրի զին չէ այս։

Թարգմ. Բ. Մ.

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԲԱՐԲԱՍԻՆ

(Շարահանութիւն)*

ԳԼՈՒԽ Գ.

ՔԵՐԱԿԱՆ ՆՈՒԹԻՒՆ

Ա. Գոյականներուն հոլովումը

1. Արաբագի բարբառը եղակին թէ յորնակին մէջ ունի եօթը հոլով. այն է Աղղական, Սեռական, Տրական, Հայցական, Բացատական, Գործիական և Ներքոյական։

2. Եղակի աղղական հոլովը կը կազմուի առանց որ և իցէ վերջաւորութեան. օրինակ՝ փող, պրարհան, լափիկ, փայտ, պատահան, շաւիշ։

3. Եղակի սեռական և տրական հոլովները որոնք միշտ նոյն ձևն ունին կը կազմուին սովորաբար ըէ վերջաւորութեամբ. այսպէս փողիկ, լոյսիկ, պրարհանիկ, ըծանդիկ, փայտի, աղջտի պատահանի, ածուխի։

4. Այս ըէ վերջաւորութիւնը կուգայ գրաբարի ի ձևէն և յատուկ է բուն Արաբագի բարբառին. իսկ Գորիս, ինչպէս և Հուշի քաղաքը կը դարձածեն ի մասնիկը. այսպէս փողի, լոյսի, պրարհանի և չին։

5. Նոյն ըէ վերջաւորութիւնը տեղ տեղ մանաւանդ արաբ արտասանութեան մէջ կը հնչուի պարզապէս Է. այսպէս՝ փողի, լոյսի, պրարհանի և չին։

6. Առտուած, ձև և չին բառերուն ինչպէս և բայի աներևոյթներուն սեռական—տրական հոլովը կը կազմուի ու մասնիկով. այսպէս Ըստու, ծիւռ, տեղ կնայու, պրեկու, կյոնայու, կյոնգյու, վեկու—Աստուծոյ, ձիւ, անցնելու, պահելու գոտալու, գանգատելու և չին։

7. Այս ձևին վրայ կ'երթան յատկապէս աղղականին մէջ ի վերջացող բոլոր բառերը որոնց իւն սեռական—տրական հոլովին մէջ կը կորսուի. օր. կյարու, ձորու, կիմու, Պիւղու—գարւոյ, ջորւոյ, գինւոյ, Պօղտի։

8. Այս պարագային երբ բառին մէջ ի ձայնը գտնուի սեռական—տրական հոլովի ու մասնիկն ալ անոր ազդեցութեամբ կը վերածուի ի ձևին. այսպէս՝ հիսիս, հիսնիս, Թիսիս, Աիսիս—հոգւոյ, հոնւոյ, Եարութեան, Գրիգորի։

9. Աղղականին մէջ ու վերջացող բառերը իրենց սեռական—տրական հոլովը կազմելու հա-

* Տես Արարես 1900 թ. հոմար ժԲ.

մար կ'ստանան զարձաւ ու մասնակիւ բաց աշտ
վերջինն բով նախորդ ու վերջաւորութիւնը հը
գասնայ վ-ի- աշտպէն՝ ինչպիսի բովն- չհաշուի
առ ու ի հնչ:

10. Բեղադահանին մէջ իր վերջացող բառերը այս պարտադարին ներդաշնան հետեւն համար եկամտաւ վճարման առ կը շերտուծեն. օր. լիւիւր, ծէսիւր - սրուոյ, ծուոյ:

11. Խումբը մը բաաւերու սեռ տղան - արտ-
կան հոգովը կը հաղթուի ու մասննիկով. այսպէս՝
Նքումս, նմաս, լիս, լիւն, կրնին ելն—Սղամայ, ամ-
սոյ, աղջկան, կնոջ:

12. Առողջագէ մաս մը կընայ ստանալ նաեւ մասնակիք, ինչպէս կըկամ, բիւրդեան, որ աւելի յայտնի կըբարոյ կըբան կուգայ ու գ, ն գիմորոշ յոգեբուն առջև աշակէս, կըկամեան, բիւրդեան ևն:

13. Գրառարի և յանդին տեղ, Ղարաբաղի բարբառով ուղղահանին մէջ - իր վերջաւորող բառերը իրենց սեռական - արական հոլովը կը կադմեն երկու ձևով, այսինքն նախ գրառարի պէս և երկրորդ տնօրահան § 3 ձևով. այսպէս՝ բռնան, մանան, զրեհան, յէգան, անկան, ռոսան, բայց նաև բռնորի, մաների, զրեհերի, յէգերի, աների, ռոսերի և էլն։ Զուի և մուի բառերը կը դառնան ծիւկնիւ, ծիւկերի և մծկնու, մծկերի։

14. Փամանակ ցուցող բառերուն սեռա-
կան—տրականը հը կազմուի վա մասնիկով, այս-
պէս՝ սօվա, սօրվա, ճաբվա արիւրվա ևն . օրուան,
այսօրուան, տարուան . ամառ տն: Ասանը կընան
նաև -ն մ' ալ տեւելցնէ նոյն վա մասնիկին վրայ
և գաւնալ օրվան, սօրվան ևն:

15. Ութիւն՝ Վերջացող վերացական բա-
ւերուն սեռ. - որ, հղովը կը կազմուի գարձեալ
ու փամեկով. այսպէս՝ հսորոնու, իրընփորոնու,
մարոնու, նրդորոնու՝ հաստութեան, խելօք-
թեան, մեծութեան, նեղութեան:

16. Հայր, մայր, բոլոր եղբայր, աներ և զն, բառերուն ահա, - ար. հոռովը հեռանալ ձևն ունի. հոր(մայր), մոր, քյոր (փայլոր), անխոր, հնիհոր և զն:

17. Ազգականին մէջ ա ղերջացող բառերը
սեռ. - տը, հոգովին աւ, Է, Ի մասնակեցրուն քով
լինեց ույս ա ձայնը կը ջնջեն. այսպէս՝ խօխու,
բխիւ, իրիդէ, բրխի, փէքսի, քոք ևլն:

18 Եզգակի հայցականը առանձին հորովա-
կանն ձև չունի. ասորը տեղ էր գործածուի սեռ-
աբ. հորովածն է՝ եթէ բառը շնչաւոր է. իսկ ուղ-
ղական հորովը՝ եթէ բառը անշունչ է. այսպէս՝
«այսպօրս» րրիկցիք. «որ քս ... «կաշին» քրիկցիցույ,
«ծխիկը» ծախյի հետալ. «հարիւր «մանկ» յս մին զառ
դիկաւ ծախ բն:

19. Եղակի բացառականի մասնիկն է ա: որ
կ'ածանցի գրաբարի և մասնիկէն. այսպէս՝ յինչորս

միայն, շնորհակալ, պարտկում, ծնում, բժշկա, շրջա-
վանում, վերադառնալ, պարզման, մեծարան, անց կանան, արհեստ և Ն:

20. Աւելի սովորաբար է - ան մասնիկը՝ որ սակայն ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ նոյն նախորդ ա մասնիկը՝ և դիմորոշ յօդով. այսպէս՝ րոյնսան, ցօնան, ձծկիլան, հնցան, նրան, պրիկրան, վրսիլիւսան, նրան ևէն. ինչպէս որ կրնանք ըսել նաև ա յ դիմորոշ յօդերով՝ միշխաս, ձեռխաս, հնցաս, շեռաս, կիւրիտա, վրիտիւս ևէն:—Բացառականի այս ձև կազմու թիւնը կը շէշեցնէ Մուստայ դրական լեզուին, ինչպէս և քանի մը բարձրաւերջու արաիան - ինչ ձևը՝ որ նոյնպէս զայսցած է և յօդին կցմամբը ի մասնիկին վրայ:

21. Ա և ի վերջացող բառերը բացատրական
ան մասնիկին առջև կը ջնջեն նոյն վերջաւորու-
թիւնը. օր. կոյ՛ւման, ճօ՛ւման, խի՛ւման, սրան՛ման և Նն։

22. Ու վերջացող բառերուն բացառականին մէջ այս ու վերջաւորութիւնը կը փոխուի վ-ի-
որ. շիզվան, անվան են: Իսկ իւ վերջացողները բա-
ցառականի մասնիկէն առաջ կը ներմուծեն նաեւ
վ ձայնը. արախ-ն ծիւզվան, շիւզվան են:

23 Գրաբարի ն յանգին աեղ Ղարաբաղի
բարբառին մէջ եր վերջացող բառերը նոյնպէս
բայրա ախանի աւ մասնիկին քով կը ընջեն նոյն
ը վերջաւորութիւնը. ալոյպէ՛ն՝ ծիկեան, բոնեան,
նկեան, մանեան, վրե՛նեան եւն—ձուկէն, թոռնէն,
մուկէն, մառէն, դարէն:

24. Հայր, մայր, քոյր, ասն, շուն, կնիկ,
և այլ այս կապիկ բառերուն բացատրական առ-
ար- հոլովածէն կը կազմուի աշտպէս՝ մեռա-
սանա, կնկանա, շանա, հորա, փօրա և կամ մորա,
սանա, կնկանա, շանա, հորա, փօրա, մորա, ան-
նա, կնկանա և ընչ

25. Նշողիկ դործհանքը կը կաղաւթի ալ մասնիկով, այս մասնիկը ո՛չ Քէ զբաբարի աւ լիքնջաւորութենէն կ'աճանցի, ինպէս ոմանք կը կարծեն, այլ մեր այժմեան սովորական ով մասնիկն է, որուն ո ձայնը յաջորդ վիճ պատճառաւ զարթած է աւի (աեո այս մասին նաեւ էջ 97): Այս մասնիկը կրնայ ուսանց դժուարութեան կշռելի ամէն հոլովման պատեկանող քառի. այսպէս՝ հնցալ, իտալ, մնկնալ, տնալ, քիչալ, ընթիւնալ, սրբիւնալ, մտաբնալ, երդրնալ ևն—Տաղով, օրտով, մաստով, դանտով, ծեծելով, անծեծելով, սովորելով, մեծութեամբ, նեղութեամբ ևն: Անկանոն հոլովումներուն մէջ ալ մասնիկը քաղառականին պէտ կը զրուի սեռ. - տրահանի հոլովաձևերն լրաց. այսպէս՝ հօրալ, մօրալ, ֆօրալ, նրնօրալ, կնկնալ, բիւրնալ, շննալ, աննալ—հօրմով, մօրմով, քրոջմով, անքրոջմով, կնոջմով, աղօթիկով, շնով, անով ևն:

26. Ա. Վերջացող բառերը գործիականի ալ

վերջաւորութեան քով նոյն ա ձայնը կը ջնջեն.
օր. պէկկալ, փէսսալ, քրդալ = քաղաքալ, ղիւսալ,
տղալ և:

27. Ի վերջացող բառերը նմանապէս նոյն ի ձայնը կը ջնջեն գործիականի ալ վերջաւորութեան ջով. այսպէս ձօրավ, կիճավ, կյա՛րավ—ջորիով, գինիով, զաքիով:

28. Սաղայն երբ նոյն ի-էն առաջնակ կ'ի
 ձայները կան, ի-ն ջնջուելէն ետք առօրը ալ կը
 կակզանան և կը վերածուին կյ, յ, այսպէս—
 ինյայլ, ինյայլ, վրկակյալ և ըն—հոգիով, ագիով,
 -սկիով և ըն»։

29. իւ. ու վերջապահով բառերը հոռւ աւսոյն փոփոխութիւնները կը կրեն ինչ որ բացառաւորաբար մէջ. տես § 22. ըստ այսմ՝ յիշուով, ծիւլով, անվով, յիշուով և չիւ:

30. Գրաբարի և յանդին տեղ Ղարաբաղի
բարբառին մէջ ևր վերջաւորութիւնն ունեցող
բառերը հոս ալ կը գրկուին ը ձայնէն. օր. ծիւ-
նալ, քոնալ, յեզնալ, վրեճնալ, մանկալ ևն:

31. Մեր ներկայ երկու գրական լեզուներուն և քաղմաթիւ դաւաճաւորաններուն մէջ առհասարակ յատուկ անունները գործիական չունին. այսպէս չ'ըսուի՝ օր. Գրեգորով, Յարութիւնով ևլն. այլ ասոր տեղ կը գործածուին Գրեգորին հետ, Յարութիւնին հետ ևլն ձևերը: Ղարաբաղի բարբառը սակայն ազատ կերպով կընայ թէ՛ մին և թէ՛ միւսը գործածել. այսպէս՝ Կիւխալ, Թիւնալ կամ Կիւխլաւ ևրմէս, Թիւնլաւ ևրմէս. նոյնպէս Թիւնալ զմրիկէ, հօտալ զմրիկի = Յարութիւնին կամ հօրը միջոցով (հետը) ուղարկել:

32. Եղգակի ներքոյականի մասին կնէ ում, որ նոյնպէս կընայ ամէն հոլովման պատկանող բառերուն ուլ անխափը կցուել, այսպէս՝ հնչում, կրթանհում, գորնում, մոճում, մծորնում, կըրքունում կնէ:

33. իւ ձայնաւորը պարունակող բառերուն
ստղն ներդրականին ում մտնելը սոյն իւ ձայնին
ազդեցութեամբ կը դառնայ իւմ. իսկ երբ բառը
առդէն իւ կամ ու կը վերջանայ, այս վերջաւո-
րութիւնը վի-կը փոխուի. օր. արիւմ, լըվիւմ,
ծրվիւմ, շիզվիւմ, ճիսիւմ, Թիւնիւմ ևլն—արեւան,
լուի, ձուի, շեղուի, հոգւոյ, Յարութիւնին մէջ։

34. Բայցեւուն անտերոյթները կընան թէ
ում և թէ իս մասնիկով կազմել իրենց ներքայ-
կանները, օր. օսիս, ընկիս, փշարկիս, պրնկիս
կամ ընկում, կոռկում, հրնմկում, շրնկում ևն ևն:

35. Ա և ի վերջացող բառերուն այս վեր-
ջաւորութիւնները կը ջնջուին ներքոյաւանի ում
մասնիկին առջև. այսպէս՝ ճօրում, վրէպում, կյմ-
րում ևն:

36. Գրաբարի և յանդին տեղ Ղաբաբաղի

բարբառին մէջ եր ունեցող բառերն ալ ներառ-
յալանել ում մասնիկին առջև կը դրկուին ողն
ը-էն այսպէս՝ ծիւկերում, բօնուում, վրեճնում, մնն-
նում եւն:

37. Անկանոն հոլովումներուն մէջ ներգ-
րականի մասնիկը կը դրուի սեռական - արական
հոլովածին վրայ. այսպէս շանու, անու, կիկե-
նու, հօրու, մօրու, փրորու, ըխրքանու եւն:

38. Յօդնակին հոլովներուն բացառութեան չանցած՝ հարկաւոր է խօսիչ հոլովական ուրիշ մասնիկի մը վրայ, որմէ յատկապէս կ'ախորժի Ղարաբաղի բարձրագոյն և որուն նմանը ուրիշ դաւառաբարձաւի մէջ հաղուագիւտ է։ Այս մասնիկն է ան, բայց աւելի սովորական նաև, որ կը ներմուծուի բուն բառին և բացառականի, գործիականի ու ներբոյականի հոլովական վերջաւորութեանց մէջտեղ։ Այս պարագային բառն ալ սեռ. - ար. հոլովմամբ կ'ստանայ այն է բուն -ի, բայց նաև -ի, -ու, -իւ, -վու, -վիւ ըստ վերոգրեալ § 6 - 17 կանոններուն։ Այս վերջաւորութիւններն ալ Ղարաբաղի ընդհանուր շէշտադրութեան օրէնքով կրնան վերածուիլ յի վրձայինն։ Որով կ'ունենանք յաջորդ օրինակներուն նման ձևեր. Լսուծանա, Լսուծանալ, Լսուծանում, Կիւիւնանալ, Թիւնիւնանալ, Կիւիւնանալ, յիւզվանում, ծիւլիւնանում, յուլիւնանում, ընկիւնանում, անտիւնանում, հաջրնանում, հաջեւնանում, յիւլիւնանա, պուղունանա, ծրծրլընանա ևլն ևլն։

Ինչպէս գիւրքն է գուշակել ասոնց բոլորին մէջ ալ աւելցուած բուն մասնիկն է ան, իսկ ն-ան կազմուած է նոյն գիմորոշ և յօդով, որով կազմուած է բացառականն ան վերջաւորութիւնը կամ ռուսահայ գրականին ին տրականին վերջաւորութիւնը (տես § 20): Այս բանը աւելի ակնյայտն կերպով երևան կուգայ լծեռքէս ձեռքէդ, քու առուիդ մէջ, ծիծաղելովս, ցրովէս. Այն ձեերուն մէջ. այսպէս՝ ծեղխանա, ծղ-խանա, լոյլքանում, ծրծրղղանալ Այն:

39. Յոքնակի ուղղականը կը կազմուի սովորական բեր և նրբեր մասնիկներով, որոնց առջև ու իւ վերջաւորութիւնը կը դառնայ վր. այսպէս հնգբեր, մանրեր, խրիւանբեր, իւզվրներ, բւզվրներ, իւզվրներ և իւ.

40. Այս նպատակին համար կը գործածուին նաև երբ, ամի, երանք և նե մասնիկները. վերջինը որ յատկապէս Հուշի քաղքին մէջ գործածական է, կը ծագի նի ձեռք մը և ըստ այսմ նոյն է միւս բարբառներուն նի մասնիկին հետ, որ ստացական մասնիկներուն առջև երևան կուգայ. ասոր վերայ աես նաև իր կարգին: Յօքնակիկ այս կերպ կազմութեան օրինակներ. յդերք, շինէրք, խնիւրք, ընչիւրք, հօրանք, մօրանք, շրնէրանք, ընչիւրքանք, յդէրանք, զրնգնէ, հրգնէ, սիւնէ ևն:

